

Det kunne være mennesker...

(...men er altså tekstlige konstruktioner)

Karakterens flugt over plankeværket

På et tidspunkt, da jeg underviste nogle førsteårsstuderende i tekstanalyse, havde vi fingrene dybt nede i Helle Helles novelle »Det kunne være græs«.¹ Novellen handler om en kvindes ambivalente forhold til sin svigerinde Birgit. Den fortælles af kvinden selv (i 1. person, præsens²), som ved novellens start er ved at pakke sit hjem ned. Hun og hendes mand Erik skal flytte, og Eriks bror har lovet at hjælpe med flytningen. Fortælleren bekymrer sig en del om, hvorvidt Birgit også kommer med – hvilket hun fra start af bemærker, at hun ikke håber. I første omgang med henvisning til, at der er læs nok på i forvejen, men det viser sig hurtigt, at det er fordi hun ikke bryder sig om Birgit. På et overfladisk plan fordi de er meget forskellige – Birgit er snakkende, blotlægger sit privatliv i detaljer, elsker højlydt med svogeren på en fælles sommerhusweekend, overskrider intimsfærens grænser ved at gå med fortælleren på toilettet, fortæller om svogeren kriser etc., mens fortælleren er mere reserveret: Hun taler helst ikke om sine problemer, låner helst ikke sine ting ud til Birgit og har generelt mistro til hende osv.

Det bliver dog hurtigt tydeligt, at der er andet på færde end rent personlighedsmæssige forskelle. Fortælleren parforhold fungerer ikke specielt godt – Erik har haft en større krise, som hun tydeligvis ikke har kunnet hjælpe ham igennem, hun stoler ikke helt på ham, og han reagerer ofte hurtigt og hidsigt over for hende. Disse komplikationer forsøges dog i vid udstrækning skjult eller fortrængt af fortælleren. Dels over for Birgit. Men

-
1. Helle Helle: »Det kunne være græs« in *Rester*, Kbh. 1996, pp. 33-44 – herefter forkortet »Græs«.
 2. Vi får aldrig noget navn på kvinden, hvorfor jeg i det efterfølgende vil omtale hende som fortælleren.

dels også i selve beretningen. Modtagerinstansen er uspecificeret, fremstillingen personlig og ligner i sekvenser dagbogens,³ hvorved den narrative upålidelighed reflekterer fortællerens mangel på selvindsigt.

Heroverfor står Birgits og svogerens forhold, som oser af vitalitet og positiv energi og en udbredt sans for ærlighed og konfliktløsning: Da fortælleren – undtagelsesvis – involverer Birgit i Eriks krise og tilføjer, at hun er bange for, at han skal forlade hende, svarer Birgit ved at fremhæve fortællerens styrke, men viser også, at hun samtidig betragter Erik som en forholdsvis svag mand: »Birgit sagde, at Erik slet ikke var modig nok til at gå. Han ville simpelt hen ikke kunne klare sig uden mig, der var så stærk. Han kunne sikkert finde på meget, men han var ikke mand nok til at gå« (p.41).

»Jeg var virkelig tæt på at slå hende«, bemærker fortælleren hertil. Men hun gør det ikke. Hun får tilsyneladende end ikke sagt, at hun finder Birgits bemærkning sårende eller forkert, hvilket kendetegner hendes handlingsmønster generelt: Sin frustration over Birgits væremåde kan hun godt involvere Erik i – men hun åbner den aldrig for Birgit selv. Hun taler hellere udenom og glider af.

Som så mange andre af Helle Helles noveller fra samlingen *Rester* er »Det kunne være græs« et lille pragtstykke udi den minimalistiske realismes literære teknik. Den stilistiske knaphed, den undertonedede symbolik, den prærefleksive 1. personsmodus osv.⁴ – alt sammen forhold, som foruden at give endnu en god læseoplevelse, også gør teksten velegnet til en undervisningsbrug, hvor øvelsen går på via analyse af tekstens udsigelsesstruktur at vise, at den svigerinde, som kvinden fortæller om med eksplicit irritation, egentlig er mere sympatisk end vi lades forstå. Og at hendes (fortællerens) liv er meget mere kompliceret, end hun eksplicit giver udtryk for. Sådan så det i hvert fald ud for læreren.

Men midt i arbejdet rejste et par af de studerende indvendinger mod min analyse. Problemerne rejste sig i mindre grad omkring hovedpersonen end om svigerinden. Da vi var ved at hente hende ud af fortællerens diskurs og havde linet alle hendes positive karaktertræk op (åbenhed, hjælpsomhed, vitalitet, ærlighed, tillid mv.) indvendte en af de studerende, lad os kalde hende Mette, at hun stadig ikke kunne se, hvori det sympatiske lå. De træk,

3. Eksempel fra indledningen: »Så er vi begyndt at pakke. / Jeg har båret tomme papkasser hjem oppe fra supermarkedet, [...]« (p.33). Andre steder er der dog sammenfald mellem fortalt tid og fortællertid: »Dagen før, vi skal flytte, begynder jeg at føle, at det er helt uoverskueligt« (p.37). »Fredag aften er jeg langt fra færdig med at pakke. Erik har masser af tid, han ordner rejer ude i køkkenet, jeg sidder i stuen og kigger på de tomme kasser og alt det, der skal ned i dem« (p.42).

4. For en nærmere præsentation heraf, se mit portræt af Helle Helle: Per Krogh Hansen: »Helle Helle«, in Anne-Marie Mai (red.): *Danske digtere i det 20. århundrede*, Kbh. 2000, pp. 499-503

jeg havde fremanalyseret, havde hun forstået anderledes – hvad jeg så, som udtryk for Birgits åbenhed, betragtede Mette som en næsten ulidelig sladderagtighed og et promiskuøst forhold til sit privatliv. Og hvad jeg havde fremstillet som hjælpsomhed, så hun som påtrængende og konfliktskabende. Og hun manglede i og for sig ikke belæg for sine konklusioner – Birgit taler jo i et væk om alt og alle og forholder sig ikke just diskret til eller med sit kønsliv.⁵ Endvidere påpegede Mette, at Birgit egentlig både svigter og forbyder sig mod fortælleren fortrolighed: Da fortælleren har indviet Birgit i Eriks krise og sin frygt for, at han skal forlade hende, fortæller Birgit det videre til Eriks bror, som igen fortæller det til Erik, med det resultat, at »tre dage senere var Erik faktisk lige ved at gå« (loc.cit.). Birgits intervensen er i modstrid med fortællerens ønske og får konflikten til at blusse op, påpegede Mette – men afsluttede sit indlæg med at bemærke, at hendes modvilje måske nærmere skyldtes, at hun grundlæggende ikke brød sig om Birgits type.

Umiddelbart efter denne diskussion blev et andet problem rejst med direkte reference til sympatidebatten: En anden fra holdet (og ham kan vi jo så meget passende vælge at kalde Mads) mente nemlig, at det var tydeligt, at svigerinden ikke havde reelle motiver for sin hjælpsomhed. At hun var typen, som satte ting i udsigt, der alligevel ikke ville være realiserbare. Bevisførelsen gik særligt på, at svigerinden tilbød at låne fortælleren en kjole, men – hævdede Mads – formentlig slet ikke var samme størrelse som fortælleren.

De to studenterreaktioner på teksten faldt heldigt. De næste undervisningsgange skulle vi nemlig arbejde med karakteranalyse, og vi havde nu to konkrete problemstillinger at tage fat i. For det er åbenlyst, at begge reaktioner befandt sig i det mærkelige paradoks, som kendetegner megen af vores metier som litteraturlæsere: På den ene side naturlige reaktioner idet identifikationen med og spekuleringen i tekstens univers er grundlæggende for læsningen – vi udvikler masser af sym- og antipatier til tekstens karakterer når vi læser, tilskriver dem værdier og egenskaber, som end ikke antydes, og stiller masser af spørgsmål, som teksten ikke giver umiddelbare svar på. F.eks. synes det næsten fordret, at man ved novellens afslutning spekulerer over, hvorvidt parrets flytning er en flugt fra de samlivsproblemer, de har haft, og om den vil løse dem.

5. Den studerende fremdrog her eksempler fra fortællerens beskrivelse af den fælles sommerhusweekend, hvor Birgit ifølge fortælleren »kom [...] brasende ind på badeværelset, mens jeg var ved at vaske mig. Hun undskyldte ikke, begyndte bare at snakke igen, om klinikken og patienterne og de andre ansatte [...]« (»Græs« p.34), samt en situation fra samme tur, hvor Birgit meget direkte spørger til fortælleren og Eriks sexliv, og senere elsker (meget!) højlydt med svogeren.

På den anden side er vi allerede hér på vej hinsides tekstanalysens og fortolkningens grænser, for det er ligeså evident, at ikke alle spørgsmål til teksten har samme gyldighed, at værditilskrivningen ikke er arbitrær, og at vores sym- og antipatidannelse ikke er absolut privat. Ingen fra mit hold hævdede f.eks. sympati med fortælleren i novellen; det udelukker hendes hykleri og konfrontationsangst – også selvom det er af en slags, kun de færreste af os helt kan sige sig fri for.

Narratologi, karakterologi og mulig verden semantik

Lad os antage, at én af narratologiens⁶ opgaver er at udvikle modeller og redskaber, som lader os afgøre tvister af den slags, diskussionen illustrerede. Betragter vi de klassiske narratologiske interesser lidt ovenfra, kan vi sammenfatte dem i tre områder.

For det første er der den forløbsstrukturelle orientering, som med udgangspunkt i blandt andre A.-J. Greimas⁷ undersøger ‘fortællingens grammatik’. Grundlæggende for denne retnings karakterkonception er, at karaktererne betragtes som aktanter, dvs. subjektpositioner i en fortællingens syntaks. I kraft af interessen for det genkommende, generelle strukturniveau er den konkrete udfyldning af aktanten (kaldet aktøren) af mindre væsentlighed. Eller formuleret anderledes: Det er som rolle i fortællingsstrukturen, at karakteren er relevant – ikke som distingverbar eller mimetisk identitet. For det andet er der den ‘semiotiske’ orientering, hvis interesse er de tværtekstuelle betydningssystemer, imens den konkrete, unikke konfiguration, som karakteren ud- eller – om man vil – legemliggør, blot betragtes som en paradigmatiske enhed eller et syntagmatisk knudepunkt for en række af disse tekstlige spor.⁸ For det tredje er der de forskellige fortælleteorier med deres fokus på det kommunikative aspekt af teksten. Hér betragtes karakteren som en narrativ instans, der defineres i henhold til dens kommunikative egenskaber, og for så vidt kun er af interesse som informant.⁹

6. Jeg anvender begrebet narratologi i den brede udgave; det vil sige ikke blot i forståelsen fortælleteori, men bredt dækkende for den formelt orienterede del af litteraturvidenskabens prosastudier. Som Dorrit Cohn meget præcist udtrykker det i indledningen til *The Distinction of Fiction*: »the rigorous and systematic analysis of narrative language«, Dorrit Cohn: *The Distinction of Fiction*, Baltimore & London 1999, p.vii.

7. Se A.-J. Greimas: *Strukturel semantik*. Kbh. 1974, samt forløberen Vladímir Propp: *Morphology of the Folktale*, Austin & London 1968 (org.1928). Senere udgaver findes i utallige variationer – Greimas’ videreudvikling af sin model til ‘sommerfuglemodellen’ og Harly Sonne og Bent Rosenbaums 3D-model, for nu blot at nævne to af de mest populære.

De tre tilgange berører hver især centrale karakterologiske aspekter, men uden at konfrontere dem på karakterens niveau. De betragter karakteren som noget sekundært i forhold til deres egentlige objekt – et middel, ikke et mål. Men herved gør de sig i og for sig også blinde for andre centrale sider af karakterens egenskaber.

Uri Margolin har i flere omgange rejst lignende kritik af narratologien;¹⁰ blandt andet mod fortælleteorien, med udgangspunkt i den åbenlyse dobbelthed forbundet med det, at en karakterer oftest eksisterer både i den fortalte sfære og i den fortællende. Det er for eksempel tilfældet med hovedpersonen i Helle Helle novellen. Hun er både fortæller og protagonist. Anskuer vi hende fra fortælleteoriens synsvinkel – dvs. som en deltager i narrationsprocessen – så kan vi hér bestemme nogle epistemiske og lokutionære værdier (hun har personalposition og derfor ikke direkte adgang til de andre karakterers tanker, mv.; hun udtrykker sig kontrolleret, i præsens), men derudover forbliver hun forholdsvis ubestemmelig. Betragter vi hende derimod som deltager i det fortalte, da får vi blik for mange andre forhold, og heriblandt en række værdier og egenskaber, som knyttes til hende som semantisk subjekt (karaktertræk): konfliktskyhed, hykleri etc. – sammen med de fortællende egenskaber. I den forstand kan man – som Uri Margolin

-
8. 'Semiotisk' skal i den forstand forstås bredt, som studiet af tegn og tegnsystemer, og jeg regner kultur- og konsstudier med i denne gruppe. Pendanten til førstnævnte interesses arketekster (Propp, Greimas) må da her være Claude Lévi-Strauss' myteanalyser. Et meget konsekvent, men også bevidst provokerende semiotisk karakterstudie, som netop argumenterer for opløsningen af karaktererne til fordel for tværtkstatuelle »continuities« – såsom propriér, sociale og genetiske relationer, tale og karakteristika – finder man hos Joel Weinsheimer: »Theory of Character: Emma« in *Poetics today*, Vol. 1, nr. 1-2, 1979, pp. 185-211 Weinsheimers artikel er indgående diskuteret i min bog Per Krogh Hansen: *Karakterens rolle. Aspekter af en litterær karakterologi*, Kbh. 2000 pp. 93-98.
 9. Rækken af bidrag er også her lang, så jeg vil nøjes med at nævne, at Gerard Genette (værende en eksponent for den 'klassiske fortællerteori' med sin »Discours du récit« (1972) (eng. oversættelse: Gerard Genette: *Narrative Discourse. An Essay in Method*. Ithaca 1980)) i det tillæg han udgav i 1983 (*Nouveau discours du récit* (eng. overs: Gerard Genette: *Narrative Discourse Revisited*. Ithaca, N.Y. 1988)) lægger afstand til den kritik, hans tidligere studie blev mødt med af f.eks. Shlomith Rimmon-Kenan, og som bebrejdede ham, at han ikke inddrog karakteraspektet i sine overvejelser. Genette bemærker, at hans studie »angår den narrative diskurs og ikke dens objekter. Men karakterer tilhører jo sidstnævnte kategori« (p.135). Denne distinktion kan uden problemer udvides til at dække den klassiske narratologi generelt.

Bemærkes skal det, at selvom de tre her skitserede områder kan fungere autonomt, da er de ikke eksklusive, hvilket man da også ser i flere af de 'postklassiske' narratologiske introduktioner – f.eks. hos Mieke Bal: *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto, Buffalo & London 1997, Seymour Chatman: *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca & London 1978 og Shlomith Rimmon-Kenan: *Narrative Fiction. Contemporary Poetics*, London & N.Y. 1983.

10. Se f.eks. Uri Margolin: »The What, the When, and the How of Being a Character in Literary Narrative« in *Style* 24 (1990), pp. 453-68, Uri Margolin: »Structuralist Approaches to Character in Narrative. The State of the Art«, in *Semiotica*, Vol. 75, nr. 1/2 (1989), pp. 1-24 og Uri Margolin: »Individuals in Narrative Worlds. An Ontological Perspective« in *Poetics Today*, Vol. 11, nr. 4 (1990), pp. 843-971.

også gør – hævde, at en analyse egentlig bør tage sit udgangspunkt på det fortalte niveau (her er alle aspekter udtrykt) og så senere bevæge sig ud på mere specialiserede niveauer som f.eks. narrationens specifikationer, tekstens tematiske grundstruktur, dens fortællings syntaks mv. Margolins hensigt er at motivere mulig verden semantikken¹¹ som en litteraturteoretisk og -analytisk indfaldsvinkel til den litterære karakter, der lader den diskutere som levende individ, uden at forfalde til naiv mimetisme; dvs. uden at tabe dens konkrete forankring i sproglige og tekstlige aspekter af syne.

Mulig verden semantikken blev i første omgang udviklet af filosoffer med tilknytning til den angelsaksiske analytiske filosofi. Saul Kripke er én af foregangsfigurerne, idet han opstillede en semantisk modelstruktur for modallogikken, med blandt andet det formål at få greb om modal-operatorerne ‘nødvendighed’ og ‘mulighed’.¹² Kripke beskriver modelstrukturen som »en ordnet triple (G, K, R) hvor K er et sæt, R er en refleksiv relation til K og $G \in K$.« Pointen er, at sættet K kan betragtes som et sæt af mulige verdner, hvor G er et privilegeret medlem – den virkelige verden – og relationen R forbindelsen mellem forskellige verdner, som tilhører systemet K og deres mulige alternativer indenfor K .¹³ I forhold til modaloperatorerne fører dette Kripke til, at en proposition som ‘det er muligt at p ’ er sand, hvis den kan verificeres i én af de mulige verdner i sættet K . Og det kan den blive ved at man interpretivt ‘konstruerer’ alternative forudsætninger, som udfylder variable eller fungerer kontrafaktisk, men forbliver indenfor det relationelt betingede sæt K . For at eksemplificere: ‘Det er muligt, det bliver regnvejrr i morgen’, vil kunne forsvares fordi vejret (på disse egne) er meget ustadigt og altså en variabel. Vi kan konstruere en mulig verden, hvor det regner i morgen på grundlag af meteorologiske iagttagelser – hvis det-og-det lavtryk fortsat følger den bane, det er inde i, da vil det ramme os, og så vil vi få regn. Et andet eksempel: ‘Det kunne have regnet i dag, hvis lavtrykket var trukket mod vest i stedet for øst’. Her konstruerer vi en alternativ, kontrafaktisk

-
11. Generelle introduktioner til feltets litteraturteoretiske varians finder man i eksempelvis Marie-Laure Ryan: »Possible Worlds in Recent Literary Theory« in *Style*, Vol. 26, nr. 4, 1992, pp. 528-553 og Lubomír Doležel: »Possible Worlds of Fiction and History« in *New Literary History*, Vol. 29, nr. 4 (1998), pp. 785-809 Herefter forkortet »FI-HI«. Begge har endvidere udgivet væsentlige monografiske studier af/indenfor mulig verden teorien. Se Marie-Laure Ryan: *Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory*, Bloomington 1991, og Lubomír Doležel: *Heterocosmica. Fiction and Possible Worlds*, Baltimore 1998. Herefter forkortet *Hetero*.
 12. Saul Kripke: »Semantical Considerations on Modal Logic« in *Acta Philosophica Fennica*, Vol. 16, 1963, pp. 83-94. Her anvendte udgave er genoptrykket in Farhang Zabeh, et al: *Readings in Semantics*, Urbana, Chicago & London 1974, pp. 801-814. Artiklen forholder sig stringent til den logiske udredning af modellen, men udfoldes og diskuteres i Saul Kripke: »Naming and Necessity« in Donald Davidson & Gilbert Harman: *Semantics of Natural Language*, Dordrecht-Holland & Boston-U.S.A. 1972, pp. 253-355 og det addendum som findes i samme bind.

præmis, som dog stadig tilhører sættet K (bestående af alle de mulige atmosfæriske trykvariationer, vores geografiske placering tillader). Nødvendigheds-propositionen ('det er nødvendigt at p') skal til forskel herfra kunne verificeres i alle systemets verdner. Fortsætter vi i den meteorologiske diskurs: 'Hvis lavtrykket trækker ind over Danmark, vil det nødvendigvis regne' tillader således ikke, at lavtrykket ikke resulterer i regnvej i nogen af de mulige vejsituationer, man kan forestille sig for den nærmeste fremtid. Altså tillægges lavtrykket en absolut værdi.

Problemet vedrørende, hvad der lader den faktiske verden adskille sig fra de mulige, er der givet flere bud på.¹⁴ At tale om en form for prototype, som fungerer som grundlaget for alle de mulige varianter afvises generelt med henvisning til, at denne type mimesisteori tendentielt fjerner forskellen på fiktion og virkelighed og i øvrigt kun dårligt kan redegøre for sagn, myter mv. uden at nedprioritere deres relevans. David Lewis vender denne problematik ved at lade begrebet for 'den faktiske verden' få indeksikal funktion:¹⁵ Den faktiske verden er den, den talende befinder sig i. Herved er alle mulige verdner også faktiske verdner, hvis de anskues fra deres beboeres synsvinkel.

Mulig verden teorien har haft indflydelse på en lang række forskellige fagområder hinsides modallogikken, og med forskellig funktion alt efter interesse. Som Dolezel bemærker, så har den i modallogikken fungeret som ramme for interpretive modeller, der lader det nødvendige referencedomæne for den semantiske fortolkning af kontrafaktiske påstande mv. opstille.

13. Om end Kripke ikke eksplicit peger herpå, så har mulig verden semantikken baggrund i Leibniz' monadeteori, hvor monadernes orden er grundlaget for de fænomener, der kendetegner vores erfaringsverden – rum, tid, kausalitet, materie mv. Monaderne er for Leibniz virkelighedens elementer eller substanser. De er absolut simple (dvs. uden dele), ikke-materielle, upåvirkelige og gennemgår bestandige selvdokumentation, hvorunder de afspejler tilstandene hos hinanden. Vores virkelighed er i den forstand at betragte som en specifik konstellation af monadterne; en aktualiseret konfiguration ud af et uendeligt antal mulige, som kun Gud sidder inde med overblikket over. Virkeligheden, som den tager sig ud for os, er derfor blot én blandt flere mulige verdner. Men dog ifølge Leibniz den bedst mulige. Ræsonnementet lyder i kortform: Gud er almægtig og algod. Almægtigheden giver ham mulighed for at skabe (og kende) alle mulige verdner, algodheden gør, at han giver den bedste af disse til mennesket (ellers ville han jo ikke være algod). Se evt. Mogens Pahuus' introduktion til Leibniz' tænkning i Gottfried Wilhelm Leibniz: *Leibniz*, Kbh. 1991.

Når den analytiske filosofi genoptager ideen, forskyder den blikket fra metafysikken til logikken, idet de mulige verdner ikke ses som tilstedeværende i en omnipotent bevidsthed, men som konstruktioner gjort af den menneskelige tanke.

14. Inden for den logiske semantik er dette problem dog mindre påtrængende (i kraft af dens abstrakte formulering), end hvor teorien overføres til andre områder. Se Dolezels korte redegørelse herfor i *Hetero* p.13.

15. »Jeg foreslår at 'faktisk' og dets beslægtede ord bør analyseres som *indeksikalske* begreber: begreber hvis reference varierer, afhængigt af de relevante karakteristika i ytringens kontekst. Det relevante karakteristikum ved konteksten for begrebet 'faktisk' er den verden, i hvilken en given ytring fremkommer«, David Lewis: *Philosophical Papers*, New York & Oxford 1983, p.18.

Naturvidenskaben har brugt den til at fremstille alternative udgaver af universet, ved at variere de grundlæggende fysiske konstanter, og i historiografien har den givet mulighed for at opstille kontrafaktiske scenarier, som kan tjene til, at den faktiske verdens historie bliver intelligibel.¹⁶

Det er således heller ikke svært at se, hvad der har gjort ideen attraktiv for litteraturteoretikere:¹⁷ Den giver grundlag for en nuanceret diskussion af forholdet mellem fiktion og virkelighed, samt mulighed for at diskutere fiktive universer som mulige verdner med egne betingelser og berettigelse – også selvom de inkorporerer elementer, personer eller begivenheder, vi kender til fra vores faktiske verden. Dolezel skriver:

»Fiktive verdner er mulige verdner i den henseende, at de er ensembler af ikke-aktualiserede mulige enkeltdele – personer, tilstande, begivenheder osv. Hamlet er ikke en mand, som kan findes i den faktiske verden; han er en mulig person, som bor i en alternativ verden, Shakespeares fiktive verden. Ved at ekspandere diskursernes univers, legitimerer mulig verden semantikken begrebet om fiktionel reference. Navnet 'Hamlet' er hverken tomt eller selvreferentielt; det refererer til et individ i en fiktiv verden. Som ikke aktualiserede muligheder, har alle fiktive entiteter samme ontologiske natur. Tolstojs Napoleon er ikke mindre fiktiv end hans Pierre Bezuchov, og Dickens' London ikke mere faktisk end Carrolls Eventyrland« (»FI-HI«, p.787f., note udeladt).

Spørgsmålet er dog, om dette så er en faktisk hjælp i forbindelse med nærværende problematik – giver mulig verden semantikken os redskaber, som lader tekstens, fiktionens grænser formulere? Eller forskyder den bare problematikken, ja, legitimerer den, ved at åbne fiktionen som et rum med muligheder?

For en umiddelbar betragtning kunne det se sådan ud. Når f.eks. Margolin som ovenfor nævnt påpeger, at analysen bør tage udgangspunkt på det fortalte niveau, da det er her, tekstens forskellige aspekter samles og kommer til udtryk, kunne man forledes til at tro, at man også skal forblive her, hvilket dog ikke er tilfældet – snarere tværtimod. For selv om den fiktive verden og dens beboere (karaktererne) måske nok tilskrives eksistens, er denne jo diskursivt manifesteret og står i forhold til andre mulige verdner, diskurser osv. »Den fiktive teksts verdenskonstruerende kraft implicerer at teksten kom-

16. *Hetero*, p.14.

17. Ryan 1992 (se note 11) diskuterer kort relationen mellem den filosofiske og den litteraturteoretiske udgave af mulig verden semantikken, med fokus på de af flere påpegede problemer overførslen medfører. Hun konkluderer dog, at der er oplagte sammenhænge, og at problemerne langt overskygges af gevinsten, hvilket jeg ikke er uenig i.

mer før verdenen, at den kalder verdenen til eksistens og determinerer dens struktur« (»FI-HI«, p. 709) skriver Dolezel. Altså beror den fiktive mulige verden i udgangspunktet på selve den tekstualitet, som sætter den i værk. Margolin når lignende konklusioner, når han beskriver karakteren som et 'ikke-faktisk individ', en abstraktion, der skaber en forestilling om en antropomorfe enhedsstørrelse i tekstens univers(er) via tilskrivningen af en række forskellige fysiske og mentale attributter og relationer.¹⁸ Og samtidig inkorporerer de øvrige narratologiske karakterkonceptioner, som væsentlige aspekter, der ikke kun siger noget essentielt om teksten og dens struktur generelt, men også om karakterens konfiguration som eksistens i et fortalt univers.¹⁹ Med mulig verden semantikken har man således fået blik for karaktererne som 'eksistenser' (på et andet og mere tekstligt grundlag end hermeneutikere, fænomenologer og psykologer normalt har grebet sagen an), der bebor verdner, som ikke er identiske med virkelighedens, men på den anden side heller ikke nødvendigvis udelukker gennemgribende eller partielle lighedstræk hermed.

Hvor man altså måske nok umiddelbart kunne få det indtryk, at mulig verden semantikken blot er en pseudofænomenologisk legalisering af enhver naiv-mimetisk hævde af det litterære univers' autonomi, er der en langt mere tekstligt funderet betragtning på spil, som samtidig undgår den strukturalistiske 'fælde'. På den ene side gør mulig verden semantikken det nemlig muligt at diskutere fiktion og fakta som to distinkte forhold, hvor strukturalismen reduktionistisk anlagde en vinkel med udgangspunkt i antagelsen om, at begge dele beror på sproglige konstruktioner, hvorfor de i princippet kan (eller skal) behandles ens. På den anden side giver den rum for, at den fiktive verden forlenes med en form for eksistens, hinsides sandt og falsk, men netop som fiktionsvirkelighed, skabt i selve henvisningen. Strukturalismens meget konsekvente fokusering på betydning som konstitueret af interne forskelssystemer, fjernede så godt som enhver interesse i det forhold, at sproget også kan betragtes ud fra sin referensfunktion.²⁰

18. »Karakteren som et ikke-faktisk individ, designeret ved hjælp af et refererende udtryk, som er inkluderet i eller er et medlem af nogle ikke-faktiske tilstande eller mulige verdner. Inden for denne ikke-faktiske verden kan der refereres til individet, det kan lokaliseres i rum-tid punkter og tilskrives menneskelige egenskaber og relationer: fysiske, aktantiale (verbale, mentale, fysiske), sociale (etiske, interpersonale)«, Margolin 1989, p.4 (se note 10). Se også Ryan 1992, p.546 (se note 11).

19. Margolin opregner seks forskellige tilgange til karakteren – 1. den lingvistiske, hvor karakteren ses som 'topic entity' i diskursen. 2. den kompositionelle, hvor karakteren opfylder organisationelle funktioner. 3. den illokutionære; karakteren som fortællende instans. 4. den tematiske, hvor karakteren understøtter generelle ideer. 5. den plot-funktionelle, karakteren som aktant eller rolle. Og endelig 6. mulig verden teoriens konception af karakteren som ikke-faktisk individ. Margolin 1989, pp. 2-4.

I nogle henseender synes dog opretholdelsen af en privilegeret verden (den faktiske), sideordnet med de ikke-faktiske mulige verdner, at volde teorien problemer. Selvom det er en erklæret hensigt, at man ønsker at sætte sig fri af den naivt-mimetiske tankegang, hvor fiktionens verden betragtes som afledt af eller byggende på den faktiske verden, så er de relationelle principper de to størrelser imellem tilsyneladende ikke så lette at se bort fra, med det resultat at diskussionen ofte forbliver på et meget principielt og abstrakt plan.²¹ Ryan konkluderer i sin oversigtsartikel, at det generelt (i 1992) har været småt med konkrete analytiske appliceringer af teorien, og at langt de fleste forsøg udmønter sig i begrebslige og principielle afklaringer. Men som hun afslutter, så er dette måske også at foretrække:

»Jeg forestiller mig ikke, i fremtiden, en strøm af papers og afhandlinger om »Mulige verdner i det (navn århundrede) (navn sprog) (navn politisk relevant gruppe) (navn genre).« Jeg tror snarere at den bedste anvendelse af de ideer, der er sat på det kritiske [: litteraturanalytiske] marked af PWT [den filosofiske teori om mulige verdner], er at lade dem infiltrere behandlingen af en række forskellige kulturelle fænomener fra en række forskellige synsvinkler, på samme måde som den narratologiske Genetteskoles koncepter infiltrerede de fleste kritiske retninger og også spredte sig ind i interdisciplinære diskursstudier. PWT tilbyder ikke en kritisk ideologi, men en samling analytiske værktøjer, applicerbar på mange discipliner, i mange formåls tjeneste.«²²

Strukturmodel

Uden at abonnere på mulig verdens semantikken har jeg i min bog *Karakterens rolle*²³ forsøgt at nærme mig karakterproblematikken ad en parallel strategi, med udgangspunkt i strukturalismen og semiotikken. Som mulig verden semantikken tager jeg udgangspunkt i det tekstuelle og forsøger herfra at begrebsliggøre det fundament, som lader os opbygge karaktererne som levende gestaltninger i vores læsende bevidsthed.²⁴ I den henseende synes det interessant at forsøge at efterleve Ryans ønske om 'infiltrering' af forskel-

20. Dolezel fører denne kritik mod Saussure i Lubomir Dolezel: »Possible Worlds and Literary Fictions« in Sture Allén: *Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences. Proceedings of Nobel Symposium 65*, Berlin & New York 1989, pp. 221-242 – se især pp.224-226.

21. Jf. f.eks. Margolin 1990 – se note 10 – som i sit ontologiske perspektiv giver en meget detaljeret, diskussion af dette forhold, med specifik interesse i karakteren.

22. Ryan 1992, p.550. Se note 11.

23. Se note 8.

lige synsvinkler. For for mig at se, kan min strukturalistiske/semiotiske karakterkonception meget vel fungere inden for rammerne af mulig verden semantikken²⁵ og være med til at udvide det analytiske perspektiv herfor.

Jeg opstiller i bogen en generel strukturmodel,²⁶ som anskueliggør karakteren som den nexsus, der sammenbinder og formidler mellem de forskellige tekstaspekter og -niveauer og samtidig lader det semantiske niveau få plads. Som det ses, tager jeg udgangspunkt i den klassiske skelnen mellem 'telling' og 'showing' (beskrivende og fortællende fremstilling), markerende den afgørende forskel, der er imellem at karakteren fremstiller sig selv igennem handlinger, replikker mv., eller den fremstilles af en fortæller. Endvidere opererer jeg med tre horisontalt organiserede strukturelle niveauer: Dels en overfladestruktur bestående af den sekventielle fremstilling af de hændelser m.m., karakteren indgår i, dels en mellemstruktur indeholdende de træk, overfladestrukturens materiale konnoterer, samt den gestaltede karakter konnotationerne samler sig i i læserens bevidsthed (og det er her karakteren betragtes som en eksistens), og endelig en dybdestruktur, der består af tekstens regler, konventioner og strukturerer, og som determinerer karakterens muligheder for udvikling, fremstilling, værdier, etc. Disse kan på et niveau ligne eller være identiske med de normer og logikker vi kender fra den verden, vi betragter som vores virkelige – men de kan også (og vil ofte) adskille sig i forhold til såvel tekstspecifikke normer og logikker, som genredeterminerede.

Overfladestrukturen har jeg valgt at dele i fem grupper, som hver især benævner et distinkt område, der fungerer karakteriserende. Gruppen 'handling' samler de interaktioner, karaktererne indgår i aktivt eller passivt. 'Sprøg' samler stilistiske særtræk (dialektale, syntaktiske) i replikker,

24. Udgangspunktet er således at mediere mellem de to normalt antaget inkommensurable tilgange, den humanistiske (karakteren læses som et menneske) og den formalistiske (karakteren læses som et tekstligt og sprogligt konstrukt). For diskussioner af disse positioneringer se Per Krogh Hansen: »Mennesket i teksten. Om karakterbegrebet« in *K&K* 81 (1996), pp.53-88; *Karakterens rolle*, pp.15-54, samt Lars-Åke Skalins og Nils Gunder Hansens bidrag til dette nummer af *K&K*.

25. Bemærkes skal det også, at såvel Margolin som Dolezel arbejder med en semiotisk forståelsesramme. Konkret skriver Margolin om karakteren (som han altså betegner som ikke-faktiske individer: »Non-actual individuals are stipulated (called into existence), introduced, and sustained exclusively by means of a set of semiotic procedures/operations: no signifier, no non-actual individual. All the information about non-actual individuals is in. They are entities, all the statements about them can be made and verified by consulting a limited number of statements contained in a specifiable text, or other statements implied by this set« Margolin 1989 (se note 10), p.6.

26. Modellen bygger løseligt på en model Fernando Ferrara har udviklet i sin artikel: Fernando Ferrara: »Theory and model for the Structural Analysis of Fiction« in *New Literary History*, Vol. V, nr. 2 (1974), pp. 245-268. Den følgende fremstilling af min model vil i vid udstrækning følge min beskrivelse fra *Karakterens rolle*, p.122 ff.

BESKRIVENDE FREMSTILLING 'SHOWING'						FORTÆLLENDE FREMSTILLING 'TELLING'
Overfladestruktur	Handlinger	Sprog	Meddelelser	Fremtræden	Interpersonelle karakteriseringer	Aldidende fortællerkommentarer
Mellemstruktur	Træk	Træk	Træk	Træk	Træk	←
	<i>Psykologisk dimension/profil</i>	<i>Socio-kulturel dimension/profil</i>	<i>Metatekstlig dimension/profil</i>	<i>Intertekstuel dimension/profil</i>		←
	(Subjekttype)	(Socio-kulturel type)	(Karaktertype, rolle etc.)	(Mytisk figur, virkelig person, litterær karakter etc.)		←
Dybdestruktur	Tekstens værdisystemer og paradigmer	Tematiske strukturer	Udsigelse	Narrative mønstre	Intertekstuelle referencer/ 'prætekster'	←

dækket direkte tale og indre monolog. ‘Meddelelser’ forholder sig også til de udsagn, som kan tilskrives den enkelte karakter, men fokuserer på ‘indholdsaspektet’ – det vil sige, det som i replikker mv., er med til at tegne karakteren som en særlig identitet i tekstens univers, og som kommer til udtryk im- eller eksplicit. ‘Fremtræden’ tæller både udseende og socialposition, navngivning og miljøindikerede karakteristika. Endelig samler sidstnævnte kategori, ‘Interpersonelle karakteriseringer’, karakteristika, der fremlægges af andre karakterer eksplicit (gennem om- eller tiltale) og implicit (via reaktioner etc.).²⁷

Læseren ‘oversætter’ (bevidst eller ubevidst) disse forskellige aspekter til udtryk for en karakter(s) personlighed, og samler dem i en diskursiv formation som et semantisk ladet subjekt. Selvom materialet samler sig, er det oplagt, at det etablerer forskellige sider af karakteren; dimensioner som måske nok er gensidigt afhængige al den stund, at det ofte vil være fælles træk, som etablerer dem, men som alligevel lader sig iagttage distinktivt. Karakteren vil således (oftest) besidde ‘noget’, man som læser betragter som dens indre værdier (hvor værdier ikke nødvendigvis skal forstås som klassiske, menneskelige værdier, men mere nøgternt som de elementer, der lader den have en svag eller stærk personlighed, en psykologi i termens bredeste forstand). Endvidere indgår karakteren i den fortalte verden i en social og kulturel kontekst, som er med til at definere den. For begge disse gælder, at de måske nok er udtryk for karakterens ‘mimetiske værdi’,²⁸ men deres specifikke formation er stadig determineret af det betydningssystem, den konkrete tekst postulerer.

De to øvrige dimensioner – den metatekstlige og den intertekstlige – samler de aspekter ved karakteren, som vedrører dens ‘kodificering’; dvs. de elementer, som udpeger fiktionens modus, som genrerelaterer karakteren eller udpeger intertekstuelle referencer. For alle fire dimensioner gælder det,

27. Når jeg i denne forbindelse anvender begrebet ‘karakteriserende’ vil hårde tekstualister/formalister nok hævde, at jeg har givet for meget snor til den ‘humanistiske’ (Per Krogh Hansen), ‘mimetiske’ (Nils Gunder Hansen) eller ‘realistiske’ (Lars-Åke Skalin) strategi. Uri Margolin beskriver f.eks. i stedet forholdet som »individuating features« – altså træk, som har en individualiserende effekt. I modsætning hertil vil man kunne hævde, at ‘karakteriserende’ implicerer at noget karakteriseres og derfor egentlig forudsættes – altså at der er et subjekt i teksten, som beskrives. Principielt er jeg enig med tekstualisterne i, at det faktisk forholder sig anderledes – at karakteren skabes i deskriptionen, men det er vigtigt at have blik for at den skabes, ‘som-om’ den allerede var (jf. Dolozel-citatet ovenfor p. 9). Med ‘karakteriserende’ placerer jeg mig altså i gråzonen mellem de to tilgange (den formalistiske og den humanistiske) – en gråzone, jeg gerne vil forsvare al den stund, at det konkrete oplevelsesmæssige aspekt af teksten spiller en væsentlig rolle.

28. Hermed mener jeg, at den psykologiske og den sociokulturelle dimension vil være sammenlignelige med forhold vi kender fra vores virkelige verden. Ser vi f.eks. på eventyrets antropomorferede dyr og genstande, så er det et fiktionstræk, at disse tilskrives menneskelige træk, imens selve trækkene er det fra vores faktiske virkelighed genkendelige element.

at de kan tage form som en decideret type eller figur af transtekstuel karakter. F.eks. som en specifik psykologisk type (f.eks. den skizofrene eller narcissisten), en eksponent for en socialklasse (kapitalisten, arbejdereren) eller kulturel gruppe (kunstneren), når det gælder de to første dimensioner, imens man i forbindelse med de sidste kan finde karakter typer (helten, skurken), hvis tilstedeværelse markerer tekstens tekstlighed via eksempelvis faste forløbsmønstre og konventionsbestemte karaktertræk, og (når det gælder den intertekstlige dimension) specifikke, kendte figurer (f.eks. Faust- eller Kristusfiguren). I Helle Helle-novellen er det således karakteristisk, at det er i den psykologiske dimension, at tematikken udspiller sig – ikke blot fordi der er ganske få socio-kulturelle indikatorer i teksten, men især da den konflikt, teksten manifesterer, i dobbelt forstand er psykologisk – på den ene side fordi den umiddelbart præsenterer sig som en persons problem med en anden person, på den anden fordi den upålidelighed, som kendetegner fortællerens fremstilling af begivenhederne, netop berører det psykologiske aspekt, og ikke det empiriske eller f.eks. politiske. Endvidere er det påfaldende, at karaktererne ikke manifesterer sig som deciderede typer. Én årsag hertil er tekstens grundlæggende realistisk-mimetiske modus; en anden dens minimalistiske projekt – mellemstrukturen etableres i udbredt grad via implikationer, præsuppositioner mv. Bemærkes bør det dog, at den meta-tekstlige dimension trækker på en stærk, konventionel figur, nemlig l. personsfortælleren. Som den dog samtidig manipulerer med i kraft af det temporale spil, præsensformen etablerer.²⁹

Dybdestrukturen indeholder de ‘regelsæt’, karakteren og teksten mere generelt konstitueres af. Den er således en slags garant for karakterens strukturering – det kan være som tematisk taksonomi, som paradigme, udsigelsesmodel eller prætekst. Disse aspekter vil som regel kun blive synlige implicit – dvs. manifestere sig igennem mellem- og overfladestrukturen.³⁰ I Helle Helle-novellen er det endvidere oplagt, at den i vid udstrækning forholder sig til normer, der er identiske med virkelighedens – altså ingen radikale brud på empiriens og nutidens lovmæssigheder, hvad angår det fortalte niveau. Anderledes forholder det sig med det fortællende, da l. person-præsens formen i så udbredt grad er en litterær konvention.³¹ Men inden for

29. For behandlinger af denne type fiktionsmarkører, se Dorrit Cohn: *The Distinction of Fiction* (se note 6), pp.109-131 og *Transparent Minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*, Baltimore 1983.

30. Men en evt. alvidende fortæller vil selvfølgelig have mulighed for at ekspliciterer såvel dybdestruktur som niveauerne på mellemstrukturen, hvilket kolonnen til højre skal vise.

31. Denne skellen mellem fortalt og fortællende skal i dette tilfælde dog ikke betragtes som alt for skarp, da fortælleren jo er en del af det fortalte niveau og derfor har markant indflydelse på den fortalte verdens konstitution. Men den problematik lader jeg ligge.

fortællingens ramme abonneres der primært på modeller og logikker, som er sammenlignelige med dem, vi lever efter i virkeligheden...

Den mimetiske fælde

...hvilket viste sig at være selve fundamentet for, at Mads og Mette var uenige med min udlægning af teksten.

Som nævnt var Mettes bevisførelse ikke uden relevans. Sætter vi diskussionen i forhold til strukturmodellen, skete der det, at Mette fortolkede Birgits overfladestruktur anderledes end jeg gjorde. Men spørgsmålet er, om begge disse versioner af karakteren Birgit kan forsvares?

Sat på spidsen kan man hævde, at Mettes fortolkning af Birgit var i takt med den, fortælleren fremlægger, men var blind for fortællerens upålidelighed. Fortællerens billede af Birgit afviger nemlig radikalt fra det indtryk, vi får, hvis vi rekonstruerer den faktiske virkelighed i tekstens univers ved at frigøre den fra fortællerens fremstilling. Eller formuleret i mulig verdenstermer: Fortællerens verden (den hun taler fra og i) adskiller sig fra den verden, hun er en karakter i (den verden vi rekonstruerer ved at frigøre den fra hendes diskurs). Hun forsøger at forestille sig en verden, hvor alting går bedre, end de faktisk gør. På den tidligere nævnte sommerhus-weekend, spørger Birgit på et tidspunkt Erik og fortælleren om, hvorvidt de stoler hundrede procent på hinanden, og fortælleren beretter følgende:

»Jeg kan huske, at jeg gerne ville sige noget, der kunne lukke kæften på hende, noget, der pegede tilbage på hende og min svoger, men samtidig vidste jeg, at det ville virke alt for aggressivt. Som om jeg rent faktisk ikke stolede på Erik, i hvert fald ikke lige i øjeblikket. Så sagde jeg noget med, at ellers kunne man vel ikke leve sammen. Jeg strøg også Erik over håret, han rykkede lidt tilbage fra bordet.

Jeg skulle slet ikke have gået med på det. Hvad ragede det egentlig hende, om Erik og jeg stolede på hinanden, og Erik sagde heller ingenting« (»Græs«, p.35).

Fortælleren kan ikke umiddelbart svare. Og til trods for hendes forsikring er det tydeligt, at hun og Erik ikke stoler på hinanden. Men for at opretholde en forestilling om, at de gør (for Birgit og svogeren og over for sig selv) afviser fortælleren i stedet spørgsmålet, fortolker dernæst Eriks manglende reaktion på tilsvarende vis.³²

Fortælleren forsøger i den forstand at opretholde en mulig verden, hvor hendes og Eriks forhold er velfungerende, og hvor Birgit konsekvent mis krediteres.³³ Men denne mulige verden dementeres konstant af den faktiske verden, Birgit og fortælleren befinder sig i (dvs. fiktionens faktiske verden). Birgit tager således to forskellige former i teksten – én i fortællerens forestilling og én i fiktionens verden. Og det var fortællerens Birgit, Mette responderede på.

Men den grundlæggende forskel på vores fortolkninger beroede på et mere fundamentalt forhold, nemlig hvilke værdistrukturer, vi forankrede vores læsninger i. Hvor Mette – som hun også selv var inde på afslutningsvis i sit indlæg – tog udgangspunkt i sin egen oplevelse af den psykologiske type, karakteren Birgit legemliggør, vurderede og forstod jeg karakteren ud fra tekstens eget værdisæt. Eller vinklet lidt anderledes: Anskuer vi tekstens univers som en mulig verden, da er det åbenlyst, at den i væsentlige aspekter er sammenlignelig med vores faktiske verden, og det var på grundlag af disse at Mette opbyggede en antipati imod Birgit, som fik hende til at ‘dømme’ hende som tekstens antagonist. Men teksten er jo også mere eller andet end det, idet den som litterært, fiktivt artefakt relaterer sig til en æstetisk forståelsesramme, hvor karakterer, begivenheder, handlinger og genstande tildeles anden betydning end den konkrete, denotative. Og i denne sammenhæng bør karakterens funktion og værdi fastsættes i forhold til (blandt andet) tekstens tema generelt – og ikke primært læserens egne præferencer (den faktisk verden, læseren befinder sig i). Mettes afstandstagen til Birgit beroede på, at hun normativt satte sig selv ind i teksten og dermed mere eller mindre tilsidesatte tekstens dybdestruktur, dens værdistruktur og tematik som grundlag for sin vurdering. Skal en ‘morale’ udledes af novellen må den lyde sådan: Man kommer kun godt i gennem livet, hvis man forstår at kommunikere med hinanden og på godt og ondt. Fortælleren har ikke denne egenskab, men det har Birgit. For selvom Birgit måske nok – på et læserpersonligt plan – kan virke irriterende, da er det åbenlyst, at hendes egenskaber lader hendes liv (i tekstens verden) lykkes bedre end fortællerens gør. Og at hun spiller en aktiv rolle i forbindelse med fortællerens liv: Da Erik har sin krise, er det Birgits aktive indblanden, der får ham ud af den – og selvom fortælleren måske nok frygter, at den kunne have fået Erik til at

32. Særligt Eriks reaktionsmønster (trækker sig bort fra bordet, da fortælleren rører ham, svarer ikke) peger på, at forholdet ikke har den tillid, Birgit spørger til. Umiddelbart efter vil Birgit vide, hvor ofte de går i seng med hinanden – igen svarer fortælleren undvigende: »Ligesom alle andre«, hvorefter Erik replicerer, at »så gjorde alle andre det ikke særlig tit« (ibid).

33. Særlig signifikant er her en sekvens, hvor Birgit har lånt en perlekæde af fortælleren, som fastlåses i forestillingen om, at Birgit mister eller ødelægger den.

forlade hende, er det værd at notere, at han bliver og kommer ud af den indelukkede apati, han befandt sig i.

Mads' uenighed gik som bekendt i en lidt anden retning, men med samme fundament som Mettes, idet også Mads byggede sin læsning på det, man kunne kalde den mimetiske fælde, forstået som forvekslingen af fiktionens og virkelighedens verdner. Mads tilskrev karakteren motiver og karaktertræk ved hjælp af et associativt ræsonnement. Han lod – så at sige – karakteren 'vokse' ud af eller over teksten. Tilførte svigerinden endnu en egenskab, som hans erfaring sagde ham, at denne type kvinder også vil besidde. Han fortolkede en situation i overfladestrukturen i negativ valør i fht. den karakter, den karakteriserede – men hans præmis for denne fortolkning synes ikke umiddelbart lokaliserbar på karakterens mellemniveau, hvorfor han søgte at 'opgradere' dette ved at tilskrive et nært beslægtet, men i denne tekst ikke-manifesteret karaktertræk.

Mads' læsning peger derfor også på det essentielle forhold der knytter sig til, at en karakter kan indeholde en ikke uvæsentlig mængde variable enheder og værdier, som det er læserens opgave at udfylde og konkretisere. På sin egen, lidt bagvendte facon giver det fin mening at hævde, at en karakter som Birgit både har og ikke har krop. På den ene side tildeler vi hende en krop, som alt efter læserens præferencer får mere eller mindre manifest form i den læsendes bevidsthed. Tekstens realistisk-mimetiske modus fordrer at karakteren – som mennesker i vores normale livsverden – har en krop. Men denne krop specificeres ikke for os – vi ved ikke, hvilken størrelse den er mv. Anskuet via mulig verden semantikken kan vi sige, at tekstens ubestemthed omkring dette punkt tillader, at læseren producerer en mulig verden, hvor Birgits størrelse afviger fra fortællerens, men netop som *mulighed*, ikke *nødvendighed*. Spørgsmålet man derfor bliver nødt til at stille er, om det så også er *sandsynligt*? Den eneste måde vi kan vurdere dét på, er ved at sætte muligheden i relation til andre forhold i teksten – altså: 1. Er der indicier, der peger på at Birgits fysik skulle adskille sig fra fortællerens? 2. Er der indicier for, at Birgit skulle have dulgte motiver for sit tilbud om at låne kjolen til fortællerens? Eller generelt? Til det første er svaret nej – vi hører intet om hverken fortællerens eller Birgits fysiske egenskaber. Og til det andet er udfaldet ligeledes negativt. Hensigten med Birgits tilbud er ikke at opnå noget hos fortællerens, men at vise taknemmelighed (og i den forstand et 'overskud'), og der er ikke tegn på andre tilfælde, hvor Birgit skulle forsøge at manipulere eller på anden vis forbryde sig imod fortællerens.³⁴

34. Essentielt er det således også, at da Birgit involverer sin mand i Eriks krise, har fortællerens netop *ikke* bedt Birgit om fortrolighed.

Mads' eksempel er måske nok åbenlyst på vildveje for den professionelle læser. Men man kan sagtens forestille sig lignende problematikker rejse sig på et mere kvalificeret grundlag: Sammenholder vi f.eks. de to karakterers overfladestrukturer og de træk der her konnoteres, så er det påfaldende, i hvor vid udstrækning de to kvinder optræder antagonistisk: Hvor svigerinden er handlende, snakkende og udadvendt, er fortælleren ikke-handlende (men hun vil gerne), tavs (hun irriteres over svigerindens kværnen) og indadvendt (også i selve novellens fortælleform). Vi ved kun ganske lidt specifikt om fortællerens socio-kulturelle dimension – hun har studeret et sprog- eller litteraturfag, men vi ved intet om, hvorvidt hun arbejder, om hun har anden familie; end ikke et navn gives hun. Birgit, derimod, får vi meget at vide om – vi får fortalt, at hun arbejder på en tandlægeklinik, vi hører at hun har et socialt netværk (gennem sin arbejdsplads og i kraft af en fest hun skal til) osv.

En oplagt måde at 'omgå' dette på vil være at indvende, at denne skævridding i informationsandelen er et resultat af, at hovedpersonen også er fortæller, og at man jo ikke fortæller sådanne ting om sig selv. Altså at det er af pragmatiske grunde, at vi intet hører om hovedpersonen, og ikke af æstetiske – dvs. som illustration af hvordan antipatien overfor Birgit besætter fortælleren, og fortrænger hende fra tekstens univers. Den pragmatiske forklaring vil jo være i overensstemmelse med de regler, tekstens semantiske verden er opbygget efter.

Men herved tilskriver vi igen karakteren træk, som umiddelbart ikke understøttes af teksten generelt. Som Mads, der 'normaliserede' Birgit ved at tilskrive hende værdier, som han forbandt med den type, hun illustrerer, normaliserer vi den skæve fordeling af informationer, der er forbundet med tegningen af de to karakterer, ved at henvise til kommunikationssituationen. Men som bekendt er kommunikationssituationen slet ikke så entydig – og slet ikke så let normaliserbar, som her forsøgt.

Det kan derfor være vigtigt at understrege den æstetiske dimension af fiktionen anskuet som mulig verden. Dolezel siger meget præcist herom:

»Fiktionelle mulige verdner er *artefakter* produceret af æstetiske aktiviteter. [...] Da de er konstrueret af semiotiske systemer [...] gør vi ret i at kalde dem semiotiske objekter« (*Hetero* 14 f.).

Og netop derfor, er det vigtigt også at betragte forholdet som et betydende element – nemlig udtryk for karakterens næsten sygelige optagethed af Birgit, og den deraf resulterende selvfortrængning. Eller formuleret anderledes og i relation til min strukturmodel ovenfor: Det, vi umiddelbart kunne antage var et metatekstligt aspekt ved fortællerkarakteren, er også et psyko-

logisk aspekt(fortællesituationen etablerer karakteren som fortæller, 1. personmodusen og in medias res opstart legitimerer, at vi ikke får de samme oplysninger om hovedpersonen, som vi gør om de personer, hovedpersonen beretter om) .

Også et andet interessant forhold melder sig, når karakterernes tekstlige dimension åbnes. Som allerede bemærket reducerer den mimetisk-realistiske modus i høj grad en markeret tilstedeværelse af intertekstuelle relationer. Alligevel er det svært ikke at bide mærke i, at selve situationen, som skildres i novellen, er en genkommende figur fra mange andre værker – tærskel- eller overgangs-situationen. I denne udgave kan den sættes i direkte forbindelse med et af de narrative grundskemaer, nemlig hjemme-ud-hjem modellen – en miniature forstås, og med et tydeligt ironisk twist. For ikke blot synes den manifesterede, fysiske ramme at pege på modellen (fortælleren er på vej bort fra sit gamle hjem til et nyt, 'ude'-situationen tager form af erindringer om kampen med Birgit (dragen) og problemerne med at få kontakt til Erik (prinsen).³⁵ Den rykker også modellen ud i sproget, om man så kan sige. Fortællerens forestilling om sig selv, Erik og Birgit er som sagt ikke videre vederhæftig. Hun lever på et hyklerisk, fortrængende og delvis forløjet grundlag – sådan er fortællingens udgangspunkt. Opbruddet her fra etablerer 'ude-situationen' – og det er netop her, fortælleren tendentielt kommer i forbindelse med (d)en anden verden. Birgits pågående spørgsmål til og intervenieren i fortælleren liv, bringer hende i forbindelse med den virkelighed, hun ikke vil se i øjnene. Og når hun endelig drager mod den nye 'hjemme-situation', falder hun ind i løgnet igen, hvilket også afspejles i novellens ind- og udgangssituationer: Da fortælleren i første omgang fortæller om hendes mishag ved Birgits mulige deltagelse i flytningen, er det ikke med henvisning til hendes antipati overfor hende, men fordi der »helt ærligt [er] læs nok på i forvejen. Og jeg har ikke lyst at være selskabelig på lørdag, når vi rejser herfra« (»Græs«, p.33)'. Herefter indføres vi gradvis i hendes forhold til Birgit, og hendes ønske om at gøre op med hende. Hun involverer Erik heri, men ikke Birgit. Da f.eks. Birgit ringer og spørger, om hun skal tage en madkurv med til flytningen, reagerer fortælleren på følgende måde:

»Jeg siger lige et øjeblik og går ud i køkkenet til Erik. [...] Jeg siger [til Erik], at jeg ikke vil se skyggen af hende i morgen, at jeg hverken vil æde hendes mad eller se hendes skygge. Erik siger, at så må jeg jo sige det. Jeg går tilbage i stuen og tager telefonrøret.

35. Her lader jeg mønsteret følge fortælleren egen forståelse af forløbet. Barberer vi hendes upålidelige fremstilling af, er det en anden rollefordeling, som viser sig. Birgit er nemlig nærmere – hvis vi knytter an til Greiams' aktantmodel – hjælper end modstander, når det kommer til stykket.

Det ville være dejligt, siger jeg og lægger på« (»Græs«, p.42).

Efterfølgende beslutter hun sig alligevel for at ringe til Birgit og bede hende holde sig væk. Men igen uden at hun udtrykker sin egentlige motivation:

»Det er fordi, jeg er i et mærkeligt humør, og jeg kan ikke klare at snakke med nogen, det er ikke specielt dig, sådan har jeg det bare, siger jeg« (»Græs«, p.43).

Som i initialsituationen figurerer antipatien over for Birgit heller ikke hér som den officielle forklaring på, hvorfor hun ikke er med. Men selvom forklaringen i den forstand på et niveau genopretter (eller rettere opretholder) løgnen, så er der alligevel en sandhed udtrykt i sætningen. Når fortælleren bemærker, at det ikke er specielt Birgit, hun har et problem med, har hun (uden selv at vide det) nemlig ret. Problemet er fortællerens. Efterfølgende fortryder hun således også og siger til Erik, at hun »måske var for grov ved hende. Men at det var jeg nødt til at være. Men at jeg nok var for grov« (p.44). Nu er det faktisk svært at betragte fortællerens påbud til Birgit om ikke at deltage i flytningen som specielt groft set i relation til de omgangsformer, teksten ellers illustrerer. Birgit er jo typen, der værdsætter og praktiserer direkte mv. Tværtimod virker fortællerens 'afvisning' nærmere selvudslettende – og hendes dårlige samvittighed peger derfor tilbage på hende selv og hendes egne frustrationer.³⁶ Afslutningen bliver derfor heller ikke helt som fortælleren forestiller sig det i det indledende. Hun forestiller sig, at hun og Erik tager afsked med huset ved at gå igennem det og lukke dørene en for en og evt. stå sammen ved vinduet ud til haven og hviske farvel. »Den slags afsked kræver koncentration og tillid, og måske vil vi holde hinanden i hånden imens. Min svoger vil ikke forstyrre, når vi sætter os i lastbilen og kører herfra. Vi vil sidde og se huset forsvinde og først begynde at tale en time senere« (»Græs«, p.33). Da de endelig befinder sig i lastbilen er svogeren godt nok diskret – men intimiteten mellem hende og Erik er uudtrykt. Dels foretager hun de sidste flytteforberedelser, mens Erik sover, dels sidder han og læser i et blad, da de kører fra huset. Men disse afvigelser registreres blot, fortælleren reflekterer ikke over dem. En enkelt forskel tænker hun dog over. »Radion er tændt, så på en måde er her ikke stille, og så alligevel. Jeg beder Erik om at skrue op.« Den stilhed, hun ønskede, og som hun så Birgit som en trussel imod, bliver nu selv truslen.

36. I lastbilen, da de er på vej mod det nye hjem, er fortælleren således også særdeles opmærksom på svogeren reaktioner, og hvorvidt der skulle »være noget at mærke på ham.« Hvilket der ikke er og egentlig heller ikke er grund til at være.

Set i dette lys kommer novellen til at ironisere over den konventionelle hjemme-ud-hjem model. Fortællerens 'hjemme' – harmonien – er fiktion; hun lever i et kriseramt forhold, har en stor mængde personlige problemer, som hun projicerer over på Birgit, men hun forsøger at opretholde fiktionen over for sig selv og sin omverden. Den forestående flytning og Birgits hjælp hertil motiverer en række erindringer omkring Birgit; Birgits liv er kendetegnet ved åbenhed, vitalitet og 'sandhed' i den forstand, at Birgit tør konfrontere problemer mv. Dette er 'ude'-situationen for fortælleren. Hun kommer i kontakt med en anden verden – men denne er netop kendetegnet ved harmoni (og ikke som modellen normalt vil: disharmoni), og i stedet for at tage ved lære af den glider hun afslutningsvis tilbage i fortrængningen.³⁷

Spørgsmålet er nu, om den type læsning, som her skitseres, ikke principielt er ligeså 'far-fetched', som den mine studerende fremlagde? Postulerer jeg ikke blot en række tekstlige karaktertræk,³⁸ ved at inddrage en tekstlig-æstetisk forståelsesramme i stedet for den menneskelige, de studerende trak på? Svaret er ikke entydigt, for det er et faktum, at enhver fortolkning kræver et sted at læse teksten fra, en ramme at sætte den ind i. Men derfra og til at hævde, at alt går, er der selvsagt langt, og det synes igen oplagt at knytte an til modallogikkens fordringer omkring nødvendighed, mulighed og sandsynlighed. Med udgangspunkt i teksten forstås.

Hermed også mere end antydnet, at anekdoten om de studerendes produktive indsats i opgraderingen eller rekonfigureringen af karakteren, ikke er ment som udhængning af førsteårsstuderendes manglende tekstanalytiske refleksion. Sagen er nemlig, at deres strategi også kendetegner en stor del af den 'institutionelle' fortolkende praksis. Eller formuleret mere metaforisk: Karaktererne har det med at stikke af fra teksten – måske sammen med, men ligeså ofte også fra læseren – selv i situationer, hvor læseren bestræber sig på netop at fastholde karakteren. Og det er egentlig ikke så underligt, når man tager i betragtning at karaktererne oftest – sammen med l. personfortællere – er læserens umiddelbare identifikationsstrukturer – altså dér, hvor tekstens/fiktionens virkelighed møder læserens.

Hadde vi været rigide formalister, ville vi kunne afvise de to studenterreaktioner som totalt vildfarne. Vi kunne – med allusion til nykritikkens 'fallacies' – betragte dem som deciderede fejlslutninger. Den første kunne vi kalde den identifikatoriske fejlslutning (den empiriske læser sætter sig i den implicite læsers sted og dømmer karakteren på grundlag af sine egne præferencer i stedet for at vurdere den på tekstens præmisser) og rubricere

37. Bemærkes skal det, at hun sådan set aldrig kommer rigtigt ud af fortrængningen – kun da hun involverer Birgit i Eriks krise, synes der tendens hertil. Men det får ingen videre positiv betydning for hende.

38. Hermed menes træk, som etablerer karakteren som litterært og tekstligt subjekt.

som en undergruppe til Wimsatt og Beardsleys 'affective fallacy'. Den anden kunne vi kalde motivtilskrivningsfejlslutningen (for at genoprette harmoni eller balance i teksten eller for at få den forløst tilføjer læseren motiver eller forklaringsrammer til karakteren, som ikke umiddelbart understøttes af teksten).

Men det vil være hyklerisk. Selve processen at omsætte tekstens materiale fra sproglige tegn til betydende størrelser kræver en væsentlig indsats fra læserens side. Hvad der først er ord, bliver til torsoer og afrevne lemmer, som igen forbindes til kroppe og person(lighed)er.³⁹ Implikationer, udeladelser og negationer må løses af læseren i gestaltningsprocessen. Delene bringes sammen til en helhed. Der er derfor ikke noget videre mystisk i, at man i mødet med tekstens mennesker, paralleliserer dem med virkelighedens. At man sammenstiller den type, karakteren illustrerer, med sin egen oplevelse af denne type. Eller man lader en stereotyp forestilling (i dette tilfælde om kvinden) være den tangent, man lader sin videre refleksion over reaktionsmønstre mv. bevæge sig ad. Dette er et væsentligt moment i det, vi kan kalde den litterære erfaringsdannelse, og til en hvis grad et grundvilkår for læsningen som sådan.⁴⁰ I denne proces tager karakteren liv – og stikker af, hvis ikke man er opmærksom.

Det var en sådan flugt, der var ved at tage form, for mine to studerende. Mette nåede at standse den, da hun erkendte, at hun var i færd med at sætte sig selv ind som den målestok, karakteren skulle holdes op imod; Mads fik først standset sin karakterflugt, da han blev sendt tilbage til teksten for i den at finde belæg for den påstand, han rejste. Og han endte i en indicietænkning, som ikke kunne verificeres.

Det er her, man ser nødvendigheden af at forpligtige sig på teksten som tekst og ikke blot som en mulig parallel verden. For at undgå den minetiske fælde og tro, at litterære karakterer opfører sig som virkelige mennesker, bare fordi de figurerer i en verden, som ligner vores, er vi nødt til at læse dem anderledes, mere tekstligt. Som betydningsstørrelser, der måske nok præsenterer og bygger på menneskelige aspekter, men ikke repræsenterer mennesket som sådant.

39. I min artikel »Betydningens flossede struktur. Introduktion til Roland Barthes' tekstuelle analyse« in *K&K* 84 (1997), pp. 117-144 forsøger jeg at begrebsliggøre denne proces ved hjælp af Roland Barthes og Freuds *Nachträglichkeits*-begreb.

40. Eller formuleret anderledes: Den læser, der fra start af siger til sig selv, at teksten kun er sproglige mønstre og strukturer og endvidere kun skal betragtes som sådanne, nærmer sig aldrig den erfaring, som teksten giver grundlag for, og tilsidesætter dermed egentlig også dens vigtigste egenskab.